

УДК 340.1

ПРАВОВА ФОРМА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ЯК КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ ЮРИДИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Дмитро СЛИНЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The author carries out a theoretical study of the development of ideas about the kinds of legal process. Based on the analysis of legal literature devoted to the study of approaches to its classification as author offers classification criterion legal process through legal form of the state. Based on this criterion singled out following suit, making, enforcement, constituent, oversight, interpretative.

Key words: legal process, types of legal process, procedural activities, legal form of business.

АНОТАЦІЯ

У статті автор проводить теоретичне дослідження розвитку уявлень щодо видів юридичного процесу. На підставі аналізу юридичної літератури, присвяченої вивченню підходів до його класифікації, автор пропонує у якості критерію класифікації юридичного процесу використовувати правову форму діяльності держави. На підставі цього критерію виокремлені такі види юридичного процесу, як правотворчий, правозастосовний, установчий, контрольно-наглядний, інтерпретаційний.

Ключові слова: юридичний процес, різновиди юридичного процесу, процесуальна діяльність, правова форма діяльності.

Постановка проблеми. У правовій державі діяльність посадових осіб та державних органів повинна бути організованою у відповідності до встановлених правових форм. У цьому аспекті необхідно звернути увагу на відсутність належної теоретичної розробки диференціювання юридичного процесу, що є, на наш погляд, безсумнівним недоліком загальної теорії права. У той же час у правничій науці існують категорії й інститути, загальні для всіх видів процесу, такі як оскарження судових рішень, процесуальні форми захисту права, процесуальне представництво, принципи здійснення правосуддя та ін.

Будь-яка юридична діяльність носить циклічний характер, який виражається в її процесуальності. Ця властивість передбачає її побудову як системи взаємопов'язаних, послідовних дій (операцій), підпорядкованих загальній меті та таких, що призводять до конкретного результату. Як правило, у більшості випадків ця циклічність опосередкована процесуальними вимогами, які встановлюються офіційно [1, с. 107].

Актуальність теми. Питання класифікації юридичного процесу набуває особливого значення для підвищення ефективності необхідного юридичного забезпечення прав людини, правового регулювання суспільних відносин, зміцнення законності та правопорядку, оскільки саме за допомогою чітко врегульованого юридичного процесу досягається належна реалізація матеріальних юридичних норм і, як наслідок, попередження можливого невиконання законів.

У той же час чітка процесуально-правова регламентація покликана забезпечити ефективність реалізації норм матеріального права. В.В. Лазарев зазначає, що роль процесуальних норм у забезпеченні ефективності правозастосування полягає у тому, щоби: 1) наявні передумови перетворити у засоби ефективного правозастосування; 2) вказати найбільш доцільний, економічний, швидкий, безболісний для інтересів держави і громадян шлях використання наявних чинників дійсності у правозастосовній роботі [2, с. 18].

Крім того, актуальність дослідження підтверджується відсутністю сьогодні єдиної точки зору щодо юридичного

процесу та його різновидів. Вирішення цієї проблеми, як правило, залежить від розуміння тими чи іншими авторами меж юридичного процесу. Юридичний процес як категорія юридичної науки не набув свого однозначного розуміння і розглядається кожним вченим залежно від тих критеріїв і ознак, які, на його думку, повинні характеризувати правове явище. Тобто вивчення юридичного процесу відбувається під впливом суб'єктивних факторів, у зв'язку з чим підходи до розуміння критеріїв диференціації юридичного процесу розрізняються.

Мета статті: на підставі аналізу юридичної літератури, присвяченої вивченню підходів до класифікації юридичного процесу залежно від правової форми діяльності держави, виокремити його види.

Зазначена мета зумовила відповідну сукупність завдань: проаналізувати розвиток уявлень щодо диференціювання юридичного процесу, охарактеризувати їх; визначити оптимальний критерій класифікації юридичного процесу; виокремити його різновиди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висловлювання К. Маркса про те, що «матеріальне право має свої необхідні, властиві йому процесуальні форми... Один і той же дух повинен здійснювати судовий процес і закони, бо процес є лише формою життя закону, отже, проявом його внутрішнього життя» [3, с. 158], служить, як відзначає А.А. Юсупов, методологічною основою широкого розуміння процесуального права і юридичного процесу в цілому [1, с. 107].

Історично склалося так, що у зв'язку зі специфічними завданнями у ході правового розвитку виділилися і формально визначилися кримінальний і цивільний процеси. Однак аналіз механізму правового регулювання дав змогу багатьом вченим виявити підстави необхідності і доцільності відокремлення інших видів процесу. Наприклад, теоретично обґрунтовано та нормативно закріплено виділення конституційного та адміністративного процесів. Це також стосується господарського процесу, який здійснюється самостійними судами в особливому порядку, установлен-

ному Господарським процесуальним кодексом України. З подальшим розвитком механізму правового регулювання поява нових видів юридичного процесу – цілком закономірне явище. Право в цілому, як і кожна його галузь, існує та розвивається, оскільки цього вимагає потреба розвитку суспільства. Таким чином, концепція широкого розуміння юридичного процесу не суперечить методологічним основам розуміння його сутності [1, с. 107].

На думку В.М. Горшенєва, одного із засновників концепції широкого розуміння юридичного процесу, формування єдиного поняття юридичного процесу зумовлено синтезом як ustalених уявлень про процес, так і висновків, результатів наукових пошуків у нетрадиційних процесуальних галузевих науках (земельний процес, адміністративний процес і тому подібне) [4, с. 15].

Із приводу видів юридичного процесу в юридичній літературі висловлюються різні точки зору [5, с. 130].

В.М. Горшенєв та його однодумці за функціональною ознакою виокремлюють установчий, правотворчий, правозастосовний та контрольний процеси [6, с. 65].

Д.М. Бахрах до різновидів юридичного процесу відносить адміністративний, кримінальний, цивільний, законодавчий та бюджетний процеси [7, с. 154].

Розуміючи юридичний процес у найширшому сенсі цього слова як будь-яку форму реалізації матеріальних норм права, В.М. Баландин та А.О. Павлушина вважають, що він представлений такими своїми різновидами, як правотворчий і правозастосовний юридичний процеси. У свою чергу, правозастосовний юридичний процес складається з юрисдикційного процесу (юрисдикційних проваджень) і неюрисдикційного процесу (неюрисдикційних процедур) [8, с. 22–33].

Аналізуючи чинне законодавство, В.Д. Сорокін вказує на існування конституційного, законодавчого, цивільного, арбітражного (господарського), адміністративного, бюджетного та інших юридичних процесів [9, с. 172].

Оскільки юридична діяльність здійснюється у результаті прийняття державно-владних рішень загального чи нормативного характеру, В.П. Беляєв відзначає наявність правотворчої, правозастосовної установчої, інтерпретаційної, координаційної, контрольної і наглядової діяльності [10, с. 8].

Вивчаючи теорію юрисдикційного процесу, М.В. Максютін називає та характеризує такі його різновиди, як конституційний, адміністративний, кримінальний, цивільний, та арбітражний процеси [11, с. 113–162].

Досліджуючи види юридичного процесу, К.О. Анаєва виокремлює правотворюючий та правореалізаційний юридичний процеси. Кожен із зазначених видів юридичного процесу, на її думку, підлягає самостійній класифікації. Так, у межах правотворюючого процесу виділено правотворюючий процес, санкціонований державною владою (приватно-публічний, приватний процеси) та безпосередньо правовстановлювальну діяльність (публічний процес). Правореалізаційний процес може бути класифікований за різними ознаками, зокрема залежно від форми реалізації, суб'єктів реалізації, видів проваджень (юрисдикційний і позитивний процеси) [12, с. 11].

На думку В.В. Кутько, за галузевою ознакою слід виокремити кримінальний, цивільний, адміністративний процеси тощо. За видовою ознакою необхідно розрізнити установчий, правотворчий, правозастосовний, контрольний, наглядовий та інтерпретаційний види юридичного процесу [13, с. 61–65].

Розглядаючи юридичний процес у найширшому розумінні як будь-яку форму реалізації матеріальних норм права, О.Є. Солдатова вважає, що його слід класифікувати на правотворчий і правозастосовний юридичний процеси.

У свою чергу, правозастосовний юридичний процес, на її думку, складається з юрисдикційного процесу і неюрисдикційних процесів [14, с. 11–12].

Н.О. Грешнова за галузевою ознакою проводить розподіл юридичного процесу на конституційний, кримінальний, арбітражний (господарський), цивільний. Іншим критерієм класифікації юридичного процесу автор визначає мету діяльності, за якою розрізняє юрисдикційний (судовий), неюрисдикційний (нотаріальний), правотворчий та інтерпретаційний процеси [15, с. 33, 36].

Серед вчених-правників в Україні одностайна думка щодо класифікації юридичного процесу також відсутня. На думку О.В. Фатхутдінової, слід виокремлювати лише два різновиди юридичного процесу: правотворчий та правозастосовний. У свою чергу, залежно від активів, що приймаються, правотворчий процес поділяється на законотворчий та нормотворчий. Провозастосовний процес вчена поділяє на юрисдикційний та неюрисдикційний. Відповідно, до юрисдикційного вона відносить кримінальний, цивільний, господарський, конституційний, адміністративний, а до неюрисдикційного – реєстраційний, ліцензійний, нотаріальний, контрольний [16, с. 7].

Враховуючи теоретичні дослідження юридичного процесу, В.К. Колпаков процесуальні провадження поділяє на нормотворчі, установчі, правозастосовні, контрольні-наглядові [17, с. 278].

О.Ф. Скакун проводить класифікацію юридичного процесу за такими критеріями: залежно від галузі матеріального права (конституційний, кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний); залежно від правової форми здійснення функцій держави (правотворчий, правозастосовний, судовий, контрольні-наглядовий, установчий); залежно від судочинства (конституційний, кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний) [18, с. 132–134]. Використовуючи у якості критерію предметні матеріальні норми, вчена виокремлює законодавчий, виборчий, бюджетний, земельний та інші процеси. На її думку, ці види процесів слугують елементом загальної регуляції відповідної галузі у рамках конституційного, бюджетного законодавства і спрямовані на концентрацію дій та досягнення головної мети закону – складання і виконання бюджету, проведення голосування, формалізацію його підсумків і тому подібне [19, с. 491].

О.В. Кузьменко вказує, що юридичний процес як системне утворення охоплює конституційний, кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний процеси [20, с. 9]. Але, оскільки наведена класифікація не дозволяє визначити зв'язок юридичного процесу із механізмом правового регулювання, за функціональною ознакою можна виокремити правотворчий, правозастосовний та установчий [21, с. 9].

О.І. Миколенко відзначає, що за критерієм правосуддя можна виокремити два різновиди юридичного процесу: судовий юридичний процес та несудовий юридичний процес. До першого різновиду відносяться конституційний судовий процес, адміністративний судовий процес, цивільний процес, господарський. До другого – всі інші процесуальні провадження [5, с. 137]. Оскільки ця класифікація не вирішує теоретичних проблем юридичної науки, вчений пропонує у якості критерію використовувати юрисдикційну діяльність. На його думку, до видів юрисдикційного процесу належать конституційний, цивільний, господарський, кримінальний, адміністративний процеси. До неюрисдикційного юридичного процесу слід віднести інтерпретаційний та контрольний процеси [5, с. 141–142].

С.Я. Лихова і Т.Ф. Мінязєва звертають увагу на те, що юридичний процес має чітко виражені формалізовані рівні: 1) законодавчий – прийняття нормативних актів, які

регулюють відносини, суб'єктами яких є суспільство, держава, окремі громадяни (фізичні особи); 2) нормативний – застосування норм матеріального та процесуального права; 3) техніко-правовий – використовуються певні засоби законодавчої техніки для формулювання нормативного матеріалу, що має на меті зробити його зрозумілим, доступним у застосуванні відповідними органами, юридичними і фізичними (як правило, посадовими) особами; 4) правозастосовний або процесуальний – реалізація нормативних актів, розгляд конкретних справ судовими органами, внесення конкретних рішень, розслідування злочинів тощо [22, с. 104].

На нашу думку, досліджуючи юридичний процес, потрібно використовувати системний підхід, тобто розглядати його як: 1) явище правової дійсності; 2) правову категорію; 3) діяльність суб'єктів права; 4) елемент правової системи; 5) елемент механізму правового регулювання [23, с. 46].

У теперішній час необхідно створити якісно нові стандарти діяльності державних органів і посадових осіб, що дозволить забезпечити пріоритет прав і свобод особистості в діяльності зазначених владних структур. Зміцнення та подальший розвиток громадянського суспільства, істотне зростання соціальної активності громадських організацій, реформування системи МВС, прокуратури, судової системи забезпечує умови для всебічного оновлення життя суспільства. З метою реалізації зазначеного є необхідним встановлення нових стандартів у діяльності органів державного управління і наданні публічних послуг, висока якість роботи судової та правоохоронної системи і нові форми впливу населення на характер прийнятих цими органами рішень.

Виходячи із вищевикладеного, пропонуємо у якості критерію класифікації юридичного процесу застосовувати правову форму державної діяльності, оскільки вона є державно-правовим явищем, яке відображає найважливішу державно-правову закономірність – зв'язок держави і права [24, с. 25]. У зв'язку із цим виникає необхідність розгляду поняття та ознак правової державної діяльності як елементу складного механізму реалізації прав та свобод людини і громадянина.

Виокремлюючи форми діяльності держави, дослідники беруть за основу, як правило, специфічну діяльність окремих державних органів. Ця специфічна діяльність визначається їх правовим статусом та тим місцем, яке вони займають у системі органів держави, що входять до складу механізму держави [25, с. 58].

До ознак форм здійснення функцій держави М.А. Волков відносить: 1) призначення державного органу; 2) характер здійснення та обсяг державно-владних повноважень; 3) роль цієї форми у діяльності держави як єдиного цілого [26, с. 53].

Л.І. Антонова під правовою формою розуміє локальне правове регулювання або здійснення правового регулювання за допомогою локальних правових норм [27, с. 78].

На думку Г.О. Борисова, правовими формами діяльності держави слід вважати організаційно-правові види реалізації владних повноважень органами держави, органами місцевого самоврядування, посадовими особами, недержавними організаціями (за наявності делегованих повноважень), що пов'язані із виконанням державної роботи (вирішення юридичних справ) у порядку, передбаченому процесуальними нормами, і настанням юридично значущих результатів [28, с. 182].

Наразі Є.С. Тонков вважає, що державна діяльність, враховуючи її значний обсяг, складний та різнобічний характер, багатовекторну структуру та поліелементний склад, має невід'ємну ознаку – здійснюється у встановле-

ній законом процесуальній формі [29, с. 46]. На його думку, юридична форма державної діяльності є комплексною юридичною категорією, яка: 1) забезпечує юридичну регламентацію за допомогою права тих суспільних явищ, що мають неправовий характер; 2) є способом існування та вираження змісту матеріальних норм права; 3) характеризується діяльністю суб'єктів правовідносин із дотриманням встановлених законом правил та процедур [29, с. 67]. Це пов'язано із тим, що юридичні форми не повинні розумітися поза юридичним процесом, оскільки без нього вони не можуть існувати у якості категорії права. Відтак вони й розглядаються у процесі державної діяльності [29, с. 50].

У свою чергу, С.М. Олейников відзначає, що правова форма є специфічною формою діяльності органів держави, посадових осіб та керувальних суб'єктів, котра здійснюється на підставі суворого дотримання вимог закону та інших нормативно-правових актів, результати якої завжди тягнуть або пов'язані із настанням певних юридичних наслідків [30, с. 12]. Оскільки правова діяльність регламентується процесуально-правовими нормами, вона має своєю метою організацію всієї юридичної діяльності шляхом прийняття владних рішень як загального, так і індивідуального характеру [31, с. 160].

Г.М. Бистрик пропонує розуміти під правовими формами діяльності держави систему реалізованих уповноваженими органами державної влади у встановленому законом порядку юридично значущих дій та рішень організаційно-розпорядчого і управлінського характеру щодо забезпечення функцій держави в контексті державно-владного впливу на суспільні відносини [32, с. 7].

Досліджуючи форми діяльності держави, О.Ф. Скакун правові форми діяльності держави визначає як формально визначену діяльність органів держави, спрямовану на здійснення її функцій, яка полягає у виконанні юридично значущих дій та операцій у межах компетенції, виданні нормативно-правових актів, що спричиняють юридичні наслідки [19, с. 140].

Зважаючи на те, що правові форми державної діяльності пов'язуються виключно зі специфічною діяльністю уповноважених органів державної влади щодо винесення юридично значимих актів (дій) відповідно до встановленого законом порядку, О.Ф. Скакун вважає доцільним провести їх систематизацію шляхом виокремлення таких елементів, як нормотворча, правозастосовна, правоохоронна, інтерпретаційно-правова, установча і контрольно-наглядова діяльність [19, с. 141–142].

Н.М. Крестовська та Л.Г. Матвєєва, досліджуючи форми державної діяльності, відзначають, що вони є однорідними організаційними та правовими механізмами виконання завдань, реалізації правомочностей органами держави і місцевого самоврядування. Зокрема, правова форма – це діяльність органів держави, пов'язана з ухваленням і виданням правових актів (правотворча, правозастосовна, правоінтерпретаційна) [33, с. 99].

Аналізуючи проблемні питання класифікації форм здійснення функцій держави, С.М. Мельничук пропонує розглядати правову форму як зумовлений правом і змістом діяльності держави нормативно визначений процес здійснення функцій держави органами державної влади та недержавними організаціями певними способами у межах, що регламентовані Конституцією та законами України [25, с. 60].

Висновки. Правова форма державної діяльності є державно-правовим явищем, яке відображає найважливішу державно-правову закономірність – зв'язок держави і права. Таким чином, на нашу думку, використовуючи в якості критерію класифікації правову форму державної діяльності, слід виокремити такі види юридичного процесу, як

правотворчий, правозастосовний, установчий, контрольно-наглядовий, інтерпретаційний.

Відповідно, правотворчий процес – специфічна діяльність уповноважених органів держави, громадських організацій та посадових осіб, що включає у себе систему дій із приводу підготовки, затвердження та офіційного оголошення нормативно-правових актів. Правотворчий процес, враховуючи юридичну силу нормативних актів, доцільно розділити на законотворчий процес та процес створення підзаконних актів.

Законодавчий процес – це діяльність, спрямована на вироблення системи законодавчих актів, що становлять основу законодавства держави, яка здійснюється вповноваженими державними органами та посадовими особами.

Процес створення підзаконних нормативно-правових актів (підзаконна правотворчість) – це діяльність уповноважених суб'єктів правотворчості, що полягає у створенні, зміні, припиненні та систематизації нормативно-правових приписів, які спрямовані на організацію та забезпечення виконання відповідних приписів, закріплених у законах.

У свою чергу, правозастосовний процес є специфічною діяльністю уповноважених органів держави, громадських організацій, посадових осіб із розгляду та вирішення найрізноманітніших індивідуальних справ, що мають юридичне значення.

У залежності від юрисдикційності правозастосовний процес можна розділити на юрисдикційний та неюрисдикційний.

Юрисдикційний процес є формою втілення юридичних моделей, що містяться у внутрішньому і міжнародному законодавстві, у реальну систему правовідносин. До основних видів юрисдикційного процесу ми пропонуємо віднести адміністративний, господарський, конституційний, кримінальний, цивільний.

Неюрисдикційний процес є формою звичайної право-реалізації за участі владного суб'єкта, тобто передбачає відсутність спору про право. Він заснований на концепції саморегуляції та свободи волевиявлення моделі поведінки суб'єктів, метою яких виступає захист законних інтересів. Вибір варіантів поведінки сторін у неюрисдикційному процесі із забезпечення законного інтересу визначає характер саморегулювання. У цьому розумінні неюрисдикційний процес є особливою формою діяльності суб'єктів у відповідності із чинним законодавством [34, с. 215, 217–218] і складається, на нашу думку, із бюджетного процесу, дозвільно-ліцензійного процесу, нотаріального процесу та реєстраційного процесу.

Установчий процес являє собою складне матеріально-процесуальне утворення, що базується на взаємодії матеріальних і процесуальних правових норм і відповідних їм правовідносин, які є результатом правового регулювання і складаються у певній послідовності, спрямовані на формування, ліквідацію, чи реорганізацію органів, установ, посадових осіб та інших суб'єктів права і виступають у якості особливого нормативного порядку здійснення владної управлінської діяльності з приводу реалізації відповідних правових норм.

Контрольно-наглядовий процес – це правова форма діяльності державних органів, посадових осіб, громадських організацій, наділених відповідними повноваженнями, яка відображена у здійсненні юридично значущих дій, пов'язаних із наглядом та перевіркою відповідності виконання і додержання підпорядкованими суб'єктами нормативно-правових приписів та застосування у випадку їх порушень відповідних організаційно-правових засобів.

Інтерпретаційний процес – спеціальна інтелектуально-вольова діяльність вповноважених суб'єктів, яка носить логічний, послідовний характер та спрямована на встанов-

лення змісту правових норм із метою правильного розуміння і належного застосування приписів права.

Список використаної літератури:

1. Юсупов А.А. Проблемы единства понимания юридического процесса и юридической процедуры / А.А. Юсупов // Актуальные проблемы экономики и права. – 2009. – № 3(11). – с. 107–114.
2. Лазарев В.В. Значение процессуальных норм в обеспечении эффективной деятельности правоприменительных субъектов / В.В. Лазарев // Актуальные проблемы юридического процесса в международном государстве: сб. науч. тр.; под ред. В.М. Горшенева. Вып. 1. – Ярославль; ЯрГУ, 1979. – С 16–20.
3. Маркс К. Дебаты по поводу закона о краже леса / Маркс К., Энгельс Ф.. Сочинения. 2-е изд. – М.: Госполитиздат, 1955. – С. 119–160.
4. Горшенев В.М. Природа юридического процесса как комплексной системы / В. М. Горшенев // Актуальные проблемы юридического процесса в международном государстве: сб. науч. тр. / М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР, Ярослав. гос. ун-т. – Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 1980. – С. 3–15.
5. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права. Монографія / Миколенко О.І. – Харків; Бурун Книга, 2010. – 336 с.
6. Теория юридического процесса / Под ред. В.М. Горшенева. – Харьков, 1985. – 192 с.
7. Бахрах Д.Н. Административное право: учебник для вузов/ Д.Н. Бахрах, – М.: БЕК, 1996. – 368 с.
8. Баландин В.Н. О видах юридического процесса / В.Н. Баландин, А.А. Павлушина. // Правоведение. – 2002. – № 4 (243). – С. 22–33.
9. Сорокин В.Д. Административно-процессуальное право: учебник /– Сорокин В.Д. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 540 с.
10. Беляев В.П. Контрольная форма юридической деятельности (общетеоретический аспект) / В.П. Беляев; под ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Малько – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 208 с.
11. Максютин М.В. Теория юрисдикционного процесса: Монография / Максютин М.В. – М.: Моск. психол.-соц. Ин-т, 2008. – 224 с.
12. Анаева Е.А. Прокуратура как субъект юридического процесса: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.01 – теория и история государства и права; история учений о праве и государстве / Е.А. Анаева; науч. рук. А.А. Павлушина. – Тамбов, 2010. – 22 с.
13. Кутько В.В. К вопросу о видах юридического процесса / В.В. Кутько // Карпатський правничий часопис. – 2013. – Вип. 1. – С. 61–65.
14. Солдатова О.Е. Юридический процесс: теоретико-правовой аспект: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.01 / О.Е. Солдатова. – Челябинск, 2014. – 16 с.
15. Грешнова Н.А. Принцип состязательности в юридическом процессе России (вопросы теории и практики): диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.01 / Н.А. Грешнова. – Саратов, 2015. – 228 с.
16. Фатхутдінова О.В. Теоретико-правові проблеми юридичного процесу: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень» / О.В. Фатхутдінова. – Київ: Рад. шк., 2000. – 16 с.
17. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
18. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: Підручник. пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Харків: Еспада, 2008. – 400 с.

19. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Скакун О.Ф. – 4-е видання, допов. і перероб. К. Алерта, 2014. – 524 с.
20. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право» / О.В. Кузьменко. – Київ, 2006. – 32 с.
21. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу: навч. посіб. / О.В. Кузьменко – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 208 с.
22. Лихова С.Я. Вплив європейських норм та стандартів на юридичний процес в Україні [Електронний ресурс] / С.Я. Лихова, Т.Ф. Міняєва // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2011. – № 3. – С. 104–108. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2011_3_25
23. Павлушина А.А. Теория юридического процесса: методологические перспективы / под ред. В.М. Ведяхина. – Самара, 2004. – 84 с.
24. Олейников С. Методологічні основи дослідження правових форм діяльності держави / С. Олейников // Вісник Академії правових наук України. 1999 р. № 3 (18). – Х. : Право, 1999. – С. 25–33.
25. Мельничук С.Н. Проблемные вопросы классификации форм осуществления функций государства / Мельничук С.Н. // Альманах современной науки и образования. – 2015. – № 11(101). – С. 58–60.
26. Волков Н.А. Органы советского государственного управления в современный период / Под ред. М.И. Никитиной. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1962. – 210 с.
27. Антонова Л.И. Локальное правовое регулирование / Л.И. Антонова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 152 с.
28. Борисов Г.А. Теория государства и права / Г.А. Борисов. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2007. – 292 с.
29. Тонков Е.Е. Трансформация юридических форм государственной деятельности в период экономического кризиса / Е.Е. Тонков. – М.: Изд-во СГУ, 2009. – 336 с.
30. Олейников С.Н. Общетеоретические проблемы юридической процессуальной формы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / С.Н. Олейников; Харьк. юрид. ин-т им. Ф.Э. Дзержинского. – Харьков, 1986. – 24 с.
31. Олейников С.М. Функції держави і правові форми державної діяльності / С.М. Олейников // Державне будівництво і місцеве самоврядування: збірник наукових праць. – Харків, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування. – 2012. – № 23. – С. 150–154.
32. Бистрик Г.М. Правові форми діяльності держави в регулюванні суспільних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Г.М. Бистрик. – Київ, 2013. – 18 с.
33. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.
34. Лисюткин А.Б. К вопросу о природе неюрисдикционного процесса: логико-гносеологический аспект / А. Б. Лисюткин, Е.Ю. Тонконогова // Изв. Саратов. Ун-та. Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. 2015. – № 2. – С.211–220.